

MUŞ SEYYİD AYNÜ'L-MELEK ZÂVİYESİ'NİN SON POSTNİŞİNİ

ŞEYH MUSTAFA EL-ABRÎ VE KÜRTÇE DİVANI

The Last Sheikh of Muş Sayyid Ayn al-Malak Lodge Sheikh Mustafa al-Abrî And His

Kurdish Diwan

Abdulcebbar KAVAK

Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Associate Professor, Karabuk University, Faculty of Islamic Sciences
Karabük/Turkey

akavak@karabuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1846-5493

Mehmet Said SELVİ

Araştırmacı- Yazar
Research- Writer
Manisa / Turkey

elabri726@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7186-4664

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 13 Ekim / October 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 31 Ekim / October 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Abdulcebbar Kavak-M. Said Selvi, "Muş Seyyid Aynü'l-Melek Zâviyesi'nin Son Postnişini Şeyh Mustafa el-Abrî ve Kürtçe Divanı". *Van İlahiyat Dergisi*, 9/15 (Aralık 2021): 175-193.

İntihal: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by turnitin. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.org.tr/vanid> | mailto: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Copyright © Published by Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Van, 65080, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Muş Seyyid Aynü'l-Melek Zâviyesi'nin Son Postnişini Şeyh Mustafa el-Abrî ve Kürtçe Divanı

Özet

Anadolu pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış, tarihî ve kültürel açıdan oldukça renkli bir coğrafyadır. Dinî ve tasavvufî açıdan da oldukça zengin bir birikime sahiptir. İslâm'ın Anadolu'da yayılmaya başlamasıyla beraber, cami ve medreselerin yanında toplumsal hayata farklı bir renk katan tekkeler, tasavvuf erbabının gayretleriyle ahlâk ve mâneviyat kadar sanat ve edebiyat alanlarında da kalıcı izler bırakmıştır. Özellikle tasavvuf edebiyatı alanında yazılan çok sayıda Divan, bu gayretin en bâriz meyveleridir. Genellikle Farsça ve Arapça olarak telif edilen tasavvufî Divanlara, sonraları Türkçe ve Kürtçe Divanlar da eklenmiştir.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Abri köyünde bulunan Seyyid Aynü'l-Melek Zâviyesinde postnişin olan Şeyh Mustafa el-Abrî de (öl. 1915), Kürtçe Divan yazan mutasavvıflardan biridir. Görev yaptığı Seyyid Aynü'l-Melek Zâviyesi, aslında on dördüncü yüzyıldan beri Muş ve çevresine ilim ve tasavvuf alanlarında hizmet veren bir külliyenin aktif bir bölümünü oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşına kadar faaliyetleri devam eden bu zâviyede Seyyid Mustafa el-Abrî'ye kadar çok sayıda Kâdirî şeyhi görev yapmıştır. Kürtçe kayıp divanlardan biri olan Seyyid Mustafa el-Abrî Divan'ıyla ilgili bu çalışma, sadece tasavvufî manzum bir eserin irdelenmesi olmayıp, kayıp Divanlar zincirinin değerli bir halkasının da gün yüzüne çıkarılması açısından önemlidir. Seyyid Mustafa el-Abrî, Divan'ında tasavvufî temaların yanında, yaşadığı dönemin önemli toplumsal ve siyasî hadiselerine ve etkin bazı şahsiyetlere yer vermiştir. Bu makalede onun hayatı ve Kürtçe Divan'ı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Muş, Seyyid Aynü'l-Melek Zâviyesi, Şeyh Mustafa Abrî, Kürtçe Divan.

The Last Sheikh of Muş Sayyid Ayn al-Malak Lodge Sheikh Mustafa al-Abrî And His Kurdish Diwan

Abstract

Anatolia is a very colorful geography in terms of history and culture, which has hosted many civilizations. He also has a very rich accumulation in terms of religion and Sufism. With the spread of Islam in Anatolia, the dervish lodges, which added a different color to social life besides mosques and madrasas, left permanent traces in the fields of art and literature as well as morality and spirituality with the efforts of mytics. Diwans, especially written in the field of

Sufi literatüre, are the most obvious fruits of this effort. Turkish and Kurdish Diwans were added to the Sufi Divans, which were generally written in Persian and Arabic.

In the first quarter of the twentieth century, Sheikh Mustafa al-Abrî (d. 1915), who was a sheikh in the Sayyid Ayn al-Malak Lodge in Abri willage of Bulanık district of Muş, is one of the mystics who wrote Diwan in Kurdish. The Sayyid Ayn al-Malak Lodge, where he served, actually formed an active part of a complex that has been serving Muş and its surroundings in the fields of science and mysticism since the fourteenth century. Many Qadiri sheikhs served until Sayyid Mustafa al-Abrî in this lodge which continued its activities until the First World War. This study about Sayyid Mustafa al-Abrî's Diwan, which is one of the lost diwans in Kurdish, is important in terms of not only examining a mystical poetic work, but also unearthing a valuable link in the lost diwans chain. Sayyid Mustafa al-Abrî, included important social and political events of his time and some influential personalities in his Diwan, besides mystical themes. In this article, his life and his Kurdish Diwan, will be examined.

Keywords: *Mysticisim, Muş, Sayyid Ayn al-Malak Lodge, Sheikh Mustafa Abrî, Kurdish Diwan.*

Giriş

Tasavvufun kurumsallaşmasıyla beraber ortaya çıkan tarikatlar, İslâm ahlâk ve mâneviyatını yükseltme misyonu ve insân-ı kâmillerden oluşan erdemli bir toplum inşa etme vizyonuyla faaliyet yürütmeye başlamıştır. Cami ve medreselerden sonra üçüncü bir kurumsal yapı olarak İslâm toplumunda yerini alan tekke ve zâviyeler, tarikatlarla beraber ortaya çıkan irfan merkezleri olarak pek çok hayırlı hizmetlere öncülük etmiştir.

Tarikatların faaliyetleri sadece İslâm toplumunda ahlâk ve mâneviyatı yükseltmekle sınırlı kalmamıştır. İlim ve tedrisattan, kültür ve sanata, toplumsal hayatta ümmetin birlik ve beraberliğini sağlamaya yönelik çalışmalardan, uhuvvet anlayışının tam anlamıyla pratiğe dökülmesine ve günümüzde sivil toplum kuruluşlarının kamu yararına yaptıkları pek çok hayırlı çalışmaya kadar geniş bir alanda faaliyette bulunmuştur.¹

¹ Tekkelerin çok yönlü gönüllü hizmetleri için bk. Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 41-212; Mustafa Özdamar, *Dersââdet Dergâhları*, (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2007), 20-24; Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), 27; Mahmut Dünder, *Mısır Eyyübilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, (İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2017), 130-138.

Mutasavvıfların ilmî, kültürel ve sanatsal faaliyetleri bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Özellikle şiir ve edebiyat alanına katkıları, zamanla “Tekke Edebiyatı”, “Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı” yahut genel olarak “Tasavvuf Edebiyatı” adıyla yeni bir edebiyat akımının ortaya çıkmasını sağlamıştır.² Tasavvuf edebiyatı, İslâm kültür ve medeniyetine zenginlik katan seçkin bir manzum miras olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Bu mirasın önemli bir parçası olan *Divanlar*, bu alanın araştırmacıları için ciddi bir kaynak olmuştur.

İlk dönemlerde bir kısmı dünya klasikleri arasına girecek kadar manzum şaheserler meydana getiren mutasavvıfların, özellikle on dokuzuncu asırdan itibaren aynı başarıyı gösteremedikleri ve bu alanın giderek zayıfladığını belirtmek gerekir. Bir dönem Ferîdüddin Attâr (öl. 618/1221), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 672/1273), Şeyh Sa’dî-i Şîrâzî (öl. 691/1292), Mahmûd Şebüsterî (öl. 720/1320), Nûrüddîn Abdurrahman Câmî (öl. 898/1492), Niyâzî-i Mısırî (öl. 1105/1694) gibi mutasavvıfların ortaya koyduğu sanat değeri yüksek güçlü yapıtlar, takipçileri olan tasavvuf erbabı tarafından kaleme alınamamıştır. Bununla beraber edebî sanatlar açısından öncekiler kadar güçlü olmasa da tasavvufî temalar ve toplumsal hadiselerle ilgili verdiği önemli bilgiler açısından güzel çalışmaların yapıldığı inkâr edilemez. Diğer taraftan Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesiyle yazılan *Divanlar* hakkında ülkemizde oldukça fazla ilmî ve akademik araştırma, tercüme ve derlemeler yapıldığı halde, Kürtçe olarak kaleme alınan *Divanlar*la ilgili son yıllara kadar ciddi bir çalışmanın yapılmaması, bu alandaki akademik çalışmaların önemini daha da arttırmaktadır. Tasavvuf edebiyatı mirasının Ortadoğu’daki örneklerinden biri olan Kürtçe tasavvufî manzum eserlerin ilmî ve akademik alana kazandırılması bu açıdan oldukça değerlidir. Bu makalede, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Muş vilayetinde yaşamış bir Kâdirî şeyhi olan Şeyh Mustafa el-Abrî (öl. 1915) ve onun Kürtçe olarak kaleme aldığı *Divan*’ından bahsetmeye gayret edeceğiz.

1. Şeyh Mustafa el-Abrî

1.1. Hayatı

Şeyh Mustafa el-Abrî, Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşayan alim ve mutasavvıf şahsiyetlerden biridir. Muş’un Bulanık ilçesine bağlı Abri (Esenlik) köyünde

² A. Azmi Bilgin, “Tekke Edebiyatı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/381; Abdurrahman Güzel, *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 80-81.

dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ailesi, Sâdât-ı Abrî olarak tanınmaktadır. Soyu Hz. Hüseyin (r.a.) yoluyla Peygamber Efendimize (s.a.v) dayanmaktadır.³

Muş vilayetindeki Seyyid aileler içinde ilmî ve tasavvufî kimlikleriyle öne çıkan Abrî ailesinin Anadolu'ya göç eden ilk temsilcileri, on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Muş'a bağlı Bulanık ilçesine gelmiş ve Abri (Esenlik) köyünü kurmuşlardır. Ailenin bu bölgedeki ilk temsilcisi Seyyid Muhammed olup Abri köyünün hemen üst tarafında bulunan (harabe Abri) eski Abri'ye gelip yerleşmiştir. Onun vefatından sonra çocuklarından oğlu Seyyid Ramazan'ın adı öne çıkmaktadır. Yaptırdığı cami, medrese ve tekke ile ailenin faaliyetlerini kalıcı hale getiren kişi ise Şeyh Ramazan'ın oğlu Seyyid Aynü'l-Melek adıyla meşhur olan Seyyid Nizameddin el-Abrî'dir (öl. 736/1336).⁴ Bazı resmi evraklarda adı sehven Şeyh Abdülmelik olarak yazılmıştır. 1316/1898 tarihli Bitlis Vilayet Salnamesinde “Âbrî karyesinde ma'mur bir cami bir medrese bir tekye ve zâviye...” nin bulunduğundan bahsedildikten sonra “Âbrî karyesi camiinin bânisi Şeyh Abdülmelik” kaydı yer almaktadır.⁵

Şeyh Mustafa el-Abrî'nin Şeyh Nizameddin Aynü'l-Melek (öl.736/1336) yoluyla Hz. Hüseyin'e dayanan aile şeceresi şöyledir: Seyyid Şeyh Mustafa b. Seyyid Şeyh İsa b. Seyyid Şeyh İbrahim b. Seyyid Şeyh İsmail b. Seyyid Şeyh Musa b. Seyyid Şeyh Eyyüb b. Seyyid Şeyh Muhammed b. Seyyid Şeyh Ali b. Seyyid Şeyh Eyyüb b. Seyyid Şeyh Muhammed b. Seyyid Şeyh İbrahim b. Seyyid Şeyh Muhammed b. Seyyid Şeyh Nurullah b. Seyyid Şeyh Mahmud b. Seyyid Şeyh Musa b. Seyyid Şeyh İbrahim b. Seyyid Şeyh Hasan b. Seyyid Şeyh Pir Hüseyin b. Seyyid Şeyh Ali b. Seyyid Şeyh Nizameddin Hasan b. Seyyid Şeyh İbrahim Hacı Hafız b. Seyyid Şeyh Nizameddin Aynü'l-Melek b. Ramazan (el-Abrî) b. Muhammed (el-Abrî) ⁶ b. Mahmud b. Ahmed b. Abdullah b. Ali b. Cafer el-Mehdî b. Ali el-Hâdî b. Muhammed Cevâd b. Ali Rıza b. Musa el-Kâzım b. Cafer-i Sâdık b. Muhammed Bakır b. Zeynelabidin b. Hz. Hüseyin (r.a.) b. Hz. Ali (r.a.).⁷

Şeyh Mustafa, ilk eğitimini babasının yanında aldıktan sonra, *es-Seyyid Aynu'l-Melek Medresesinde* müderrislik yapan alimlerden zahiri ilimleri tahsil etmiştir. Medrese tahsili yıllarında hangi hocalardan ders okuduğu ve ilim icazetini kimden aldığı hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

³ Başkanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.AZJ. 00018.00091.001

⁴ Abri köyünde bulunan Seyyid Aynü'l-Melek hazretleri mezar şahidesi

⁵ *Bitlis Vilayet Salnamesi*, (Bitlis: Bitlis Vilayet Matbaası, 1316/1898), 203.

⁶ Seyyid Şeyh Ali Selvi (öl.1959) şahsi arşivinde bulunan silsile.

⁷ Kutbettin Karakaş'ın şahsi arşivinde bulunan silsile.

Şeyh Mustafa, akrabadan Şeyh Abdülkâdir'in oğlu Seyyid Abdürrezzak'ın kerimesi Medine Hanım'la evlenmiştir.⁸ Bu evliliğinden Seyyid Kadri, Seyyid Muhammed adlarında iki oğlu ve Seyyide Şimşad adında bir kızı dünyaya gelmiştir. Küçük oğlu Seyyid Kadri Birinci Dünya Savaşı yıllarında aile göç ederken kaybolmuş ve bir daha kendisinden haber alınamamıştır.⁹ Kızı Seyyide Şimşad Hanımefendi Muş'un eski adı Til olan Korkut ilçesi sakinlerinden Şeyh Sıddık Efendi ile evlenmiştir.¹⁰ Şeyh Mustafa'nın soyu büyük oğlu Seyyid Muhammed'den (Şêx Mihê)¹¹ devam etmiştir. Aile, Cumhuriyet döneminde Soyadı Kanununun çıkmasından sonra "Turhan" soyadını almışlardır.

Şeyh Mustafa, uzun boyu ve iri gözlerinin yanında küçüklüğünden beri kesmediği uzun saçları ve sakalıyla tanınmıştır. Kâdirî mensupları arasında saç uzatılması sadece Anadolu'da değil Irak, Suriye ve İran'da da sık görülen bir husustur. Şeyh Mustafa, genellikle çift örgülü olan saçlarını sağ ve sol omuzlarından göğsünün üstüne sarkıtmıştır.

Rûmî 12 Ağustos 1322, Miladi 25 Ağustos 1906 tarihli Başbakanlık Osmanlı arşiv belgesinde, Abri köyünde bulunan Seyyid Şeyh Aynü'l-Melek Hazretleri Zâviye Vakfının resmi mütevellisi olarak Abrî seyyidlerinden iki kişinin adından bahsedilir. Bunlardan birincisi Şeyh Mustafa diğeri ise Süleyman Efendidir.¹² Şeyh Mustafa, bir taraftan ilim ve irşad faaliyetlerini yürütürken diğer taraftan mütevellisi bulunduğu, camii, medrese ve dergâhın resmi iş ve işlemleri ile de meşgul olmuştur.

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla beraber Rusların Ermenilerle iş birliği içinde Doğu sınırimızdan saldırıya geçmeleri, sınır vilayetlerinde sivil ve askeri hareketliliği arttırmıştır. Sultan Mehmet Reşat'ın 11 Kasım 1914'te alınan kararla orduya hitaben gönderdiği beyanname ile ilan edilen "Cihad", Fetva Emimi Ali Haydar Efendi tarafından 14 Kasım 1914 tarihinde İstanbul Fatih Camiinde duyurularak resmileştir.¹³ Bölge halkı daha güvenli vilayetlere göç ederken, ordu ve gönüllülerden oluşan silahlı birlikler cephe hattında yerlerini almışlardır. Şeyh Mustafa çok yaşlı olduğundan bu cihada iştirak edecek durumda değildir. Fakat etrafındaki akrabaları ve eli silah tutan herkes bu cihada iştirak eder. 1915 yılında Malazgirt'ten sonra Bulanık ilçesinin de Rusların eline geçmesi üzerine Şeyh Mustafa, Abri köyü sakinlerine göç etmek için hazırlık yapmalarını ister. Hazırlıklar tamamlandıktan

⁸ Şeyh Zeynelabidin Selvi ile yapılan kişisel görüşme.

⁹ Şeyh Mustafa el-Abirî'nin biraderzadesi Şeyh Said Doğrusoy ile 21.03.2017 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁰ Til (Korkut) ilçesinden Şeyh Enver Arık ile yapılan kişisel görüşme.

¹¹ "Şêx Mihê" Şeyh Muhammed'in kısaltılmış halidir. Kürtçenin Kurmancî lehçesinin konuşulduğu yerlerde Muhammed ismi için kısaca "Mihê", Soranî lehçesinin konuşulduğu bölgelerde ise "Heme" kullanımı yaygındır.

¹² Başkanlık Osmanlı Arşivi, EV. MKT-03348

¹³ Tuncay Ögün, "Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği", *Türkiyat Mecmuası*, 2018, XXVIII/1, 97.

sonra içinde Şeyh Mustafa ve ev halkı, müezzinleri Molla Abbas ve çoğunluğu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan diğer köy sakinlerinin yer aldığı kabile Muş merkeze doğru yola çıkar. Muş'a bağlı Yukarı Sızma ve Segira (Üç sırt) köyleri arasında yer alan ve Yukarı Sızma köyü sınırları içinde yer alan yaylaya geldiklerinde bir su kaynağının başında konaklarlar. Sınırlı imkanlarla Şeyh Mustafa için bir çadır kurarlar. Bu arada Şeyh Mustafa'nın bir süredir devam eden hastalığı daha da ağırlaşır. Bunun üzerine Şeyh Mustafa, buldukları mevkiye yakın bir yerde başka bir kafilede bulunan kardeşi Seyyid Muhammed Şirin'i çağırması için Molla Abbas'ı gönderir. Seyyid Muhammed Şirin yaylaya geldiğinde Şeyh Mustafa ona hitaben: "Ben bu hastalıktan kurtulacağıma ihtimal vermiyorum" diyerek vefat edeceğinin ilk işaretini vermiştir. Etrafındaki mürit, dost ve akrabaları bunu duyunca çok üzölmüşlerdir. Şeyh Mustafa el-Abrî, 1334/1915 yılında Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Muş merkeze bağlı Yukarı Sızma köyünün yaylasına defnedilmiştir. Kabri bu yaylada bulunmaktadır.¹⁴

1.1.1. İlmî ve Tasavvufî Kişiliği

Şeyh Mustafa, bölgedeki meşhur alimlerin müderrislik yaptıkları *Seyyid Aynü'l-Melek Medresesinde* tahsil görmüştür. Bu nedenle pek çok ilmî konunun gündeme geldiği ve tartışıldığı seviyeli sohbetlerin yapıldığı medrese ortamından istifade imkânı bulmuştur. Arapça ve İslâmî ilimlerde söz sahibi alim şahsiyetlerin çokça uğradıkları bu ilim merkezinde, onların bilgi ve tecrübelerinden istifade fırsatını yakalamıştır. Bu durum onun ilmî kişiliğini olumlu yönde etkilemiştir.

Şeyh Mustafa, Abri köyündeki medresede ilmiye sınıfı mensuplarından, zâviyede ise mutasavvıf aile mensuplarının sohbetlerinden istifade etmiştir. Bu şekilde zengin bir ilmî ve tasavvufî ortamda yetişmiştir. Babası Seyyid İsa el-Abrî'nin (öl. 1315/1898) tekkede postnişin olarak irşad faaliyetlerinde bulunması,¹⁵ onu tasavvuf yoluna daha da yaklaştırmıştır. Muş vilayetinde kurumsal kimliğiyle asırlardır faaliyet yürüten *Seyyid Aynü'l-Melek Tekkesinde*¹⁶ postnişin olanların hem entelektüel çevrede hem de halk nezdinde ciddi bir saygınlığının bulunduğunu ifade etmek gerekir. 1898 yılına kadar bu tekkede bilfiil irşad faaliyetlerini sürdüren Seyyid İsa Abrî, ailesinin sahip olduğu tarikat silsilesini, on dokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinde başka bir Kâdirî silsilesiyle daha da zenginleştirmiştir. Şeyh İsa, günümüzde Kuzey Irak'ın Duhok şehrine 35 km uzaklıkta bulunan *Birişka Tekkesi*'nde postnişin olan

¹⁴ Şeyh Said Doğrusoy ile 21.03.2017 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁵ Başkanlık Osmanlı Arşivi, EV. D 28769

¹⁶ Başkanlık Osmanlı Arşivi, EV.MKT 01673

Seyyid Nureddin Birîfkanî-i Sâni'ye (öl. 1268/1852)¹⁷ intisap ederek elinden Kâdirî hırkası giymiştir.

Şeyh Mustafa da seyr ü sülûkünü babasının yanında tamamlamış ve halifesi olarak irşad izni almıştır. Babasının 1898 yılında vefatından sonra irşad postuna oturmuştur. Ruslar 1915 yılında bölgeyi işgal ettiklerinde *Seyyid Aynü'l-Melek Tekkesi* ve medresesini ateşe vermek suretiyle tahrip etmişlerdir. Savaş ve işgal sebebiyle külliyyede tedrisat ve irşad faaliyetleri durmuştur. Asırlardır Abrî seyyidleri tarafından aralıksız yürütülen ilmî ve tasavvufî hizmetler sekteye uğramıştır. Bu nedenle cami, medrese ve tekkenin mütevellisi sıfatıyla Şeyh Mustafa, Abri köyündeki medrese faaliyetlerinin son temsilcisi ve tekkenin son postnişini olmuştur.

1.1.2. Tarikatı

Şeyh Mustafa el-Abrî, Kâdirî şeyhi olduğunu *Divan*'ındaki bazı şiirlerinde dile getirmektedir. Aşağıda babası ve mürşidi olan Şeyh İsa el-Abrî'ye (öl. 1315/1898) yazdığı bir methiyenin son beytinde Kâdirî kimliğini açıkça ifade etmektedir:

مصطفى ي قادري الأبري¹⁸ گر قبول گت درگفانه

Eğer kabul ederse (kapısında) hizmetkardır

(Mahdumu Seyyid) **Mustafa Kâdirî** el-Abrî

¹⁷ Şeyh Nureddin Birîfkanî, on yedinci yüzyılın ilk yarısında Kuzey Irak'ın İmadiye bölgesinde yer alan Birîfka köyünde büyük bir tekke kuran Halvetî şeyhi Şemsüddin Ahlatî'nin soyundan gelmektedir. 1207/1792 veya 1208/1793 yılında günümüzde Duhok'un doğusundaki Şeyhan kazasının Birîfka köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının sonradan yerleştiği İtût köyünde medrese eğitimine başlamıştır. 1231/1816 yılında babasının vefatı üzerine medrese tahsilini tamamlamak üzere İmadiye ve Musul'a gidip bölgenin tanınmış alimlerinden dersler almıştır. Musul müftülüğü de yapan Şeyh Abdurrahman Debbağ, Allame Molla Yahya Mizûrî, Şeyh Hasan el-Hubeytî ve Şeyh Süleyman el-Kürdî el-Bervînî onun hocalarından bilinenlerdir. Şeyh Nureddin Halvetiyye tarikatının yanında, 1230/1815 yılında önce Nakşibendî şeyhi Abdulvehhab b. Ali es-Sûsî'den daha sonra diğer bir Nakşibendî şeyhi olan Nur Muhammed Şah el-Hindî en-Nişabûrî'ye intisap etmiştir. Daha sonra Musul ve çevresinin tanınmış Kâdirî şeyhlerinden Mahmûd b. Abdilcelil el-Hıdırî el-Mavsilî el-Kürdî'den 1232/1817 yılında Kâdirî hırkası giymiştir. İlmi ve tasavvufî icazetini aldıktan sonra memleketine dönen Şeyh Nureddin, sırasıyla İtût, Etrûş, Beraş ve Birîfka köylerinde ilmi ve tasavvufî eğitim vermeye devam etmiştir. 1268/1851 yılında Birîfka'da vefat eden Birîfkanî'nin yetiştirdiği talebe ve müridleri arasında: Şeyh Muhammed b. Abdullah el-Birîfkanî, Abdulhamit Etrûşî, Ali Gilirmanî, Şeyh İslam eş-Şûşî, Molla Hamid Biserî ed-Duskî, Şeyh Abdurrahman el-Ensarî el-Cezerî gibi tanınmış şahsiyetler bulunmaktadır. Otuzdan fazla eseri bulunan Şeyh Nureddin Birîfkanî'nin Arapça, Farsça ve Kürtçe yazdığı şiirleri bulunmaktadır. Diğer eserlerinden bazıları şunlardır: el-Budûru'l-celiyye fimâ meset ileyhi hâcâtu'l-fukarâi's-sûfiyye, Merâmu'l-İslam, Menâkibu'l-ğavsi'l-a'zam, Telhîsu'l-hukm, Minhâcu's-sâlikîn fi't-tasavvuf, Tavdîhat bi lisani'l-Ekrad ala'l-kasâid ve'r-rumûzât. Daha geniş bilgi için bk. Muhammed Ahmed Mustafa el-Kezneyî, *eş-Şeyh Nureddin el-Birîfkanî Hayatuhu, Âsâruhu, Şi'ruhu*, (Kahire: Metâbi'un-Nâşiri'l-Arabî, 1983), 26; Abdülkerim Müderriş, 'Ulemâunâ fi hidmeti'l-ilmî ve'd-dîn, (Bağdat: Dâru'l-Hürriyye, 1983), 604-606.

¹⁸ Şeyh Mustafa el-Abrî, *Divan*, Yazma nüsha fotokopisi, vr. 4.

Aile mensuplarından bazıları on dokuzuncu asrın birinci yarısından itibaren Anadolu'nun hemen her tarafında yayılan Nakşibendî-Hâlidîliğe intisap etseler de o, asırlardır ailenin temsil ettiği Kâdirî tasavvuf geleneğini sürdürmeyi tercih etmiştir. Nakşibendî-Hâlidîliği temsilen Muş ve çevresinde irşad faaliyetlerinde bulunan akrabalarına yaklaşımı da son derece olumlu ve yapıcı olmuştur. Onlarla saygı ve muhabbet temelinde örnek bir tasavvufî münasebet geliştirmiştir. Amcalarından Şeyh Abdülaziz el-Abrî'nin (öl. 1914) Birinci Dünya Savaşında Ağrının Tutak ilçesine bağlı Kılıçgedik mıntıkasında Ruslara karşı savaşırken şehit olacağını ona yazdığı bir mektupta Kürtçe manzum bir ifadeyle önceden haber vermiştir. Bu manzum dizelerden birkaçı:

محرم هات محرم هات محرم
غزا يا وه مبارك بت مكرم
عشيرات عساكر بونه غيرة
بشيخ أبرى إمداد نصره
دخوازين وان کرن غوغای عبره
بشيخ عبد العزيز راكر نه همت
تو هم شيخ نسب سيّد سعيد
شهيد ابن شهيد ابن شهيد¹⁹

Muharrem (ay) yaklaştı, Muharrem (ay) yaklaştı Muharrem
(Ruslara karşı) gazanız mübarek olsun (ve dahi) mükerrerem
Ordu ve aşiretler (Ruslarla savaşmak için) geldiler gayrete
Abrî şeyhiyle (Allah'ın yardımını dileyip) imdat ve nusrete
(Ruslarla) ibretlik bir savaşa giriştiler
Şeyh Abdülaziz'den himmet dilediler
Sen hem şeyhsin hem de kutlu soyun (dan dolayı) seyyidsin
(Ey Şeyh Abdülaziz! Sen) şehid oğlu şehid oğlu şehidsin

1.1.3. Tarikat Silsilesi

Abrî köyünde Seyyid Aynü'l-Melek Zâviyesinin son postnişini olan Şeyh Mustafa el-Abrî'den Şeyh Abdülkâdir Geylânî'ye uzanan tarikat şeceresinde şu zevât yer almaktadır:

¹⁹ Abrî, *Divan*, vr. 5.

1. Seyyid Muhyiddin Şeyh Abdülkâdir Geylânî
2. Seyyid Şeyh Abdülaziz (Geylânî)
3. Seyyid Şeyh Muhammed el-Hettâk el-Kâdirî
4. Seyyid Şeyh Şemsüddin el-Kâdirî
5. Seyyid Şeyh Şerefüddin el-Kâdirî
6. Seyyid Şeyh Zeynüddin el-Kâdirî
7. Seyyid Şeyh Veliyüddin el-Kâdirî
8. Seyyid Şeyh Nureddin el-Kâdirî
9. Seyyid Şeyh Hüsamüddin el-Kâdirî
10. Seyyid Şeyh Yahya el-Kâdirî
11. Seyyid Ebûbekir el-Kâdirî
12. Hacı Osman el-Mavsilî
13. Hacı Ebûbekir el-Âlûsî
14. Şeyh Mahmud b. Abdülcilil el-Mavsilî (öl. 1253/1837)
15. Seyyid Şeyh Nureddin Birîfkanî-i Sâni (öl. 1268/1851)²⁰
16. Seyyid Şeyh İsa el-Abrî (öl. 1315/1898)
17. Seyyid Şeyh Mustafa el-Abrî (öl. 1334/1915)²¹

1.2. Eserleri

Şeyh Mustafa'nın tespit edebildiğimiz tek eseri *Divan*'ıdır. Bu manzum eseri hakkında makalenin ikinci bölümünde detaylı bilgi verilecektir.

1.3. Şairliği

²⁰ Şeyh İsa el-Abrî'nin tarikat silsilesindeki isimler Şeyh Mahmud b. Abdülcilil el-Mavsilî'nin halifesi Şeyh Nureddin Birîfkanî-i Sâni'ye (öl. 1268/1852) verdiği icazetinden alınmıştır. Bk. el-Kezneyî, *eş-Şeyh Nureddin el-Birîfkânî*, 20-21.

²¹ Şeyh Mustafa el-Abrî'ye ait bir yazma pusulada tarikat silsilesinde babasının el aldığı Şeyh Nureddin Birîfkanî'nin adı geçmektedir. Fakat tarikat silsilesinde Birîfkanî'den önceki şahsiyetlerin sadece bazıları zikredilmektedir. Bu yazma pusula Şeyh Ali Selvî'nin şahsi arşivinde bulunmaktadır.

Mutasavvıfların büyük bir çoğunluğunun telifatla da meşgul oldukları bilinmektedir. Bunların içinde tasavvuf edebiyatına yazdığı şiirlerle katkı sunan sûfî şairlerin sayısı oldukça fazladır. Şeyh Mustafa da Kâdirî şeyhi olarak tasavvufî temalı şiirler kaleme almıştır. Yaşadığı dönem itibariyle Divan edebiyatı gibi Tasavvuf edebiyatında da zirve şahsiyetlerin artık yetişmediğini söylemek yanlış olmaz. Bu nedenle Şeyh Mustafa ve akranlarının yazdıkları şiirlerde Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî (öl. 691/1292), Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (öl. 672/1273), Nûrüddîn Abdurrahman Câmî (öl. 898/1492), Niyâzî-i Mısırî (öl. 1105/1694) gibi sûfî şairlerin kalitesini görememekteyiz. Son dönem tasavvuf erbabının şiirlerinde teknik ve sanatsal açıdan eleştirilebilecek yönler ve eksiklikler bulunmakla beraber, onların daha çok tasavvufî konuları iç dünyalarının samimi bir yansıması olarak sade bir dille ifade ettiklerini belirtmek gerekir. Şeyh Mustafa el-Abrî'nin şiirlerini de bu çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır. O da temel de nazım şekillerine uymakla beraber, samimi duygularını sanat gayesi gütmeyen manzum dizelere dökmeye çalışmıştır. Şiirlerinde *Mustafa* ve *Şevkî* mahlaslarını kullanmıştır.

2. Kürtçe Divanı

Sûfîlerin, yazdıkları şiirler ve tertip ettikleri manzum divanlarla tasavvuf edebiyatı alanına katkı sağladıkları bilinmektedir. Bunların bir kısmı dünya klasikleri arasına girecek kadar yüksek edebî değere sahip olmuştur. Ebû Said Ebü'l-Hayr (öl. 440/1048), Ferîdüddîn Attâr (öl. 618/1221), Hoca Ahmed Yesevî (öl. 561/1167), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 672/1273), Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî (öl. 691/1292), Abdurrahman Câmî (öl. 898/1492), Niyâzî-i Mısırî (öl. 1105/1694) ve daha pek çok şahsiyetin tasavvuf edebiyatı alanına kazandırdıkları manzum eserlerle tasavvufta bir divan geleneği oluşmuştur.

Şeyh Mustafa'nın da çok sayıda şiirinin yer aldığı bir tasavvufî *Divan*'ından bahsedilir. Fakat bu *Divan*'dan geriye çok az sayıda şiiri kalmıştır. Savaş ve göçler sırasında yazdığı şiirlerin pek çoğu kaybolmuş ve muhafaza edilememiştir. Kürtçe (Kurmancî lehçesi) olarak kaleme aldığı *Divan*'ında yer alan birkaç Türkçe beyit de günümüze ulaşmıştır. Bu makalede istifade ettiğimiz şiirler, Abrî ailesinden araştırmacı yazar Mehmet Said Selvi tarafından derlenmiştir. *Divan*'ın günümüze ulaşan hemen hemen bütün şiirleri aile mensupları tarafından ezberlenmiştir. Bazı şiirleri de bestelenmiştir.

2.1. Divan Nüshaları

Şeyh Mustafa'ya ait *Divan*'ın çok sayıda şiirden oluşan mürettep hacimli bir eser olduğu Abrî ailesi mensupları tarafından dile getirilmektedir. Şeyh Ali Selvî (öl. 1959), 1940

yılında Şeyh Mustafa Abrî'nin büyük oğlu Seyyid Muhammed Abrî'den istinsah etmek üzere Divan'ın müellif nüshasını istemiş ve eseri istinsah etmiştir. Aile mensuplarından yüz yaşını aşkın ve hala hayatta olan Şeyh Zeynelabidin Selvî, babası Şeyh Ali Selvî tarafından istinsah edilen *Divan* nüshasını gördüğünü ve eserin kalın bir kitap hacminde olduğunu aktarmaktadır.²² 1980'li yıllara kadar muhafaza edilen Divan'ın müellif nüshasının akibeti hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. İstinsah edilen nüshaların da akraba ve sevenlerinin hatıra olarak ve teberrüken *Divan* sayfalarını koparıp yanlarına almaları sebebiyle tek parça halinde korunamamıştır. Bu nedenle hacimli manzum Divan'dan geriye çok az sayıda şiirin günümüze ulaştığını belirtmek gerekir. Elimizdeki *Divan* bakiyesinin iki ayrı yazma nüshası bulunmaktadır. Birinci nüsha Şeyh Ali Selvi (öl.1959) şahsi arşivinde yer alan nüshadır. İkincisi ise Kars'ın Kağızman ilçesinde ikamet eden Şeyh Said Güner'in şahsi arşivinde yer almaktadır. Bu makalede istifade ettiğimiz yazma nüshalar ve fotoğraflar Mehmet Said Selvî tarafından yukarıda isimleri geçen iki zâtın özel arşivinden alınarak fotokopi edilmiştir.

2.2. Divan'da Kullanılan Nazım Şekilleri

Şeyh Mustafa'nın Divan'ından günümüze ulaşan şiirlerinden dördü gazel, üçü kıta, ikisi mesnevî, ikisi ferd, biri rubâ'î ve biri kasidedir. Mesnevîlerden birincisi Birinci Dünya Savaşında Osmanlı-Rus Savaşının Doğu cephesindeki durumu, cihadın ve vatan savunmasının önemi, aşiretlerden oluşturulan ve içinde çok sayıda tasavvuf erbabının da yer aldığı gönüllülerin düşmanla çarpışmalarından bahsetmektedir. Şu beyitlerle başlamaktadır:

هون ورن لیزم ورن أطباعی دین و دولتی

هون رأیکی تدبیر بکن ایرو یه روژا غیرتی

ایرو روژک پور غداره لیکافران بویه هوّاره

جیهاات گیهایه د گل کفّار فرض بو لیجمیعی امتی²³

(Ey) bu dinin ve devletin mensupları çabuk gelin(iz)

Bir çare düşünün ki bugün sizin gayret gününüz

²² Bu bilgi Şeyh Zeynelabidin Selvî ile 2021 yılı mayıs ayında yapılan görüşmede alınmıştır.

²³ Abrî, *Divan*, vr. 7.

Bugün çok zor bir gündür, kafirleri (yenilgi) korkusu sardı

(Çünkü) Kafirlerle cihad emri ulaştı, bütün ümmete (icabet) farz oldu

İkinci mesnevî ise Muş'a yerleşen ve külliye kurulmasına öncülük eden Şeyh Aynü'l-Melek vasıfları ve hizmetlerini ele almaktadır. İkinci mesnevîden birkaç beyit:

او شیخی وکو از ژبونای بنده او قطبی زمانی ارجومنده

مشهورت بنافی شیخ عین الملك بو بی شبهت بی گویمان او ولیبو

آباهی عدام جدو اجداد منسولی ژنسلای زینی عباد

منسوبی ژنسلای قادیری بو او ساکینی اردی الآبری بو²⁴

O şeyh ki bendesiyim ben onun

O büyük kutbudur zamanın

Şeyh Aynü'l-Melek adıyla meşhur idi

Şeksiz ve şüphesiz o (büyük bir) velî idi

Ata babası büyük ecdadı (olan)

(İmam) Zeynelabidin'in soyundan gelmektedir

Kâdir(iyye tarikat)i silsilesine mensuptu

O, Abri (köyü) toprağında meskundu

2.3. Divan'ın Muhtevası

Divan'da yer alan şiirlerin büyük bir kısmının günümüze ulaşmaması sebebiyle, Şeyh Mustafa'nın ele aldığı konulardan detaylı bahsetmemiz mümkün değildir. Fakat elimizde

²⁴ Abri, *Divan*, vr. 10.

bulunan şiirlerinden yola çıkarak onun, genel itibariyle tasavvufî konuları ele aldığını görmekteyiz. Bunun yanında yaşadığı dönemde meydana gelen önemli bazı toplumsal hadiseler ve bu hadiselerde adı geçen şahsiyetlerle, bölgede meskûn Kürt aşiretlerinden de bahsetmiştir.

Şiirlerinde en çok vurguladığı hususlardan biri mensup olduğu Kâdiriyye tarikatı ile Şeyh Abdülkâdir Geylanî'dir. Kâdirilik vurgusu manzum dizelerinde kendini güçlü bir şekilde hissettirir. Şeyh Abdülkâdir Geylanî'den "Dürr-i Yetim, Bâzullah, Kenzü Esrâr-ı Hâlık" şeklinde bahseder. Şeyh Mustafa el-Abrî, "Dördüncü semânın güneşi diye nitelediği Şeyh Abdülkâdir Geylanî için "Teyrê Meyxana Bexdayê/ Bağdat'ın Manevî Kartalı" benzetmesini yapmaktadır.

Şeyh Mustafa'nın bahsettiği şahsiyetlerden biri de Abri köyündeki külliye'nin banisi olan Şeyh Aynü'l-Melek'tir. Muş vilayetine yerleşen Abrî Seyyidleri içinde kurduğu medrese ve zâviye ile adı öne çıkan bu zât, ilim ve irşadla beraber Kâdiriliğin bu bölgede kurumsal bir yapıyla yayılmasını sağlayan şahsiyettir. Şeyh Mustafa, asıl adı Nizameddin olan Şeyh Aynü'l-Melek'in, melekler gibi mükerrem bir zât olduğu için kendisine halk arasında Aynü'l-Melek adının verildiğini şu beyitle ifade eder:

كو جارك وره سر طريق اقرار كو آغازى بکه ز شیخی کبار

یعنی و کو سیّدی مفخم شبهی ملئکه مکرم

او شیخی وکو از زبو وی ناوی بنده او قطبی زمانى ارجو منده

مشهورت بنافى شیخ عین الملک بو بى شبهت بى گمان او ولی بو²⁵

Eğer bir defa (o evliyadan) bahsetmek gerekirse

Sen söze o değerli şeyh(Nizameddin)le başla

Yani kastım o büyük Seyyid(Nizameddin)dir

Melekler misali mükerrem (bir seyid)dir

O şeyh ki ben onun adının hizmetkarıyım

O şerefli biri ve zamanının Kutbudur

Aynü'l-Melek adıyla meşhur idi

²⁵ Abrî, *Divan*, vr. 10.

Şeksiz ve şüphesiz o bir veliydi

Şeyh Mustafa'nın *Divan*'ında yer verdiği tasavvufi şahsiyetlerinden bir diğeri de babası ve mürşidi olan Şeyh İsa el-Abrî'dir. Muş vilayetinde saygın bir yere sahip olan Şeyh Aynü'l-Melek Zâviyesini *Kâdirîliğin o dönemdeki payitahtı* olarak niteleyen Şeyh Mustafa, mürşidini parlak güneşe benzetmektedir: Mürşidi hakkındaki gazelinden iki beyit:

رهبری راه طریقت مخزنا علم و شریعت

عالم سر و حقیقت سید عیسیٰ ی قادری أبری²⁶

(Şeyh İsa Abrî) tarikat yolunun rehberidir

(O) ilmin ve şeriatın mahzenidir

Sır(rın) ve hakikatın alimi(dir)

(O) Seyyid İsa Kâdirî Abrîdir

Divan'ında yer verdiği diğeri bir tasavvufi şahsiyet Rus Harbinde şehit olan Şeyh Abdülaziz el-Abrî'dir (öl. 1914). Onu, “mürşid-i rûy-i zemîn/yeryüzünün mürşidi” ve “Gula şêxan/Şeyhlerin gülü” diye tavsif etmiştir. Şeyh Mustafa şu beytiyle onun şehit olduğundan bahsetmektedir:

گلا شیخان شیخ عبد العزیز بدست شور هجوم تعزیز

فدا کر وی روح تمیز د مرتبا شهادتی²⁷

Şeyh Abdülaziz şeyhlerin gülü, (düşmana) saldırdı kılıç elde

Feda etti temiz ruhu(nu), şehadet mertebesinde

Divan'da geniş bir şekilde ele aldığı bir diğeri konu ise Osmanlı-Rus Savaşıdır. Bir gazel ve iki mesnevî'de Rusların Birinci Dünya Savaşında Doğu sınırlarımızdan saldırısı ve padişahın cihad ilanı Hamidiye alayları ve bunlara katılan bölgedeki gönüllülerden bahsetmektedir. O dönem Muş ve Ağrı vilayetlerinde irşad faaliyetlerinde bulunan Abrî

²⁶ Abrî, *Divan*, vr. 4.

²⁷ Abrî, *Divan*, vr. 6.

şeyhlerinden, Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıkları ve Cihada iştirakin dinî bir vecibe olduğundan bahsettiği şiirleri, yerel dinamiklerin Osmanlı Rus harbine yaklaşımları ve katkılarının ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Ağrının Tutak ilçesinde Kılıçgedik mevkiinde Ruslarla yapılan savaşı tavsif ettiği bir beytini burada vermek uygun olacaktır:

قلیچ گدوک بو یه حربا پلنگان غزا خو شبو دگل روس و فرنگان²⁸

Kılıçgedik (mevkii) Kaplanların Ruslarla Savaştığı yerdir

(Allah yolunda) Ruslar ve Avrupalılarla gaza etmek ne hoştur

Divan'da üzerinde durulan bir diğer konu da Muş ve Çevresinde Meskûn Kürt Aşiretleri ve bunların önemli toplumsal hadiseler ve Osmanlı Rus savaşı gibi büyük askeri hadiselerle yaklaşımlarıdır. Şeyh Mustafa bölgedeki etkin Kürt aşiretlerinin isimlerine yer vermiştir. Özellikle bu aşiretlerin Osmanlı Rus savaşlarına gönüllü iştiraklerinden, din ve devlet için cihada katılmalarından övgüyle bahsetmiştir.²⁹

2.4. Divan'ın Önemi

Divan'ın birkaç yönden önemli olduğu söylenebilir. Birincisi tasavvuf edebiyatı alanında daha önce telif edilen Kürtçe manzum eserler kervanına katılmasıdır. Diğer taraftan bir müderris ve mürşid olarak Şeyh Mustafa'nın *Divan*'ını Kürtçe yazması, adının Ahmed-i Hânî geleneğini sürdüren şahsiyetler arasında anılmasını sağlamıştır.

İkincisi Doğu Anadolu'daki en eski ilim ve tasavvuf merkezlerinden biri olan Şeyh Aynü'l-Melek Medrese ve Tekkesinden bahsetmesidir. Burası tarihte sırasıyla, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlılar dönemlerinde faaliyet yürütmüş kadim bir ilim ve irfan merkezidir.

Üçüncüsü ise müellifin yaşadığı dönemin siyasî, toplumsal ve askerî bazı önemli hadiselerini bir mutasavvıfın gözüyle değerlendirmesidir. Muş ve çevresinde meskun bazı aşiretler ile bu aşiretlere mensup ileri gelen şahsiyetler hakkında verdiği bilgiler, o dönemle ilgili sosyolojik bazı tespitlerin yapılmasına da imkan sağlamaktadır.

²⁸ Abrî, *Divan*, vr. 5.

²⁹ Abrî, *Divan*, vr. 7.

Sonuç

Anadolu coğrafyası, tarihi ve kültürel açıdan pek çok uygarlığın izlerini taşımaktadır. En son İslâm kültür ve medeniyetine ev sahipliği yapmıştır. İslâm'ın Anadolu'da yayılmaya başlamasıyla beraber, toplumsal yapı cami merkezli olarak şekillenmiş, medreseler ve tekkeler halkın ilmî ve manevî hayatına yön vermiştir. Asırlar içinde teraküm eden oldukça zengin dinî ve tasavvufî miras, yeni nesillere ilim ve sanat, ahlâk ve mâneviyat ve edebiyat alanlarında ışık tutmuştur.

Anadolu'nun farklı bölgelerinde açılan tekkelerde sadece sohbet, irşad ve tasavvufî eğitim verilmemiş, aynı zamanda tasavvuf edebiyatı alanında çok kıymetli manzum eserler telif edilmiştir. Günümüzde yazma ve matbu olarak kütüphanelerde yer alan çok sayıda *Divan*, tasavvuf edebiyatı alanındaki ciddi gayretin en bâriz meyveleridir. İslâm dünyasında genellikle Farsça ve Arapça olarak telif edilen tasavvufî Divanlara, sonraları önce Türkçe ardından Kürtçe Divanlar da eklenmiştir.

On dördüncü asrın ilk çeyreğinden itibaren Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Abri köyünde kurulan *Seyyid Aynü'l-Melek Zâviyesi*, Kâdiriyye tarikatına bağlı bir tekke olarak bölgede ilim ve ahlâkın yaygınlaşmasına ve toplumsal zeminde İslâm kültür ve mâneviyatının güçlenmesine önemli katkılarda bulunmuş bir irfan merkezidir. Muş ve çevresinde kurumsal yapısıyla faaliyet yürüten birkaç büyük tekkeden biri olan *Seyyid Aynü'l-Melek Zâviyesi*, yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar bu misyonunu başarıyla sürdürmüştür. Osmanlı arşiv belgelerine göre bu Kâdirî tekkesinin son postnişini Şeyh Mustafa el-Abrî'dir.

Şeyh Mustafa el-Abrî, 1898 yılından vefat ettiği 1915 yılına kadar bilfiil irşad vazifesini yürütmüştür. Aynı zamanda Seyyid Aynü'l-Melek Vakfının birinci mütevellisi olarak külliyyeye ait cami, medrese ve diğer müstemilatın işleriyle de meşgul olmuştur. Şeyh Mustafa el-Abrî'yi kendisinden önceki postnişinlerden ayıran bir özelliği şairlik yönü ve telif ettiği tasavvufî *Divan*'ıdır. O bu manzum eserini tasavvuf edebiyatındaki genel teamülün dışına çıkarak Kürtçe olarak kaleme almıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan göç ve seferberlik sebebiyle bazı aile mensupları ve müritlerinde bulunan Divan nüshaları muhafaza edilememiş ve Şeyh Mustafa el-Abrî'nin pek çok şiiri kaybolmuştur. Bu nedenle şiirlerinden çok az bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Şeyh Mustafa el-Abrî'nin kaleminden çıkan bazı şiirleri akraba ve müridanı tarafından ezberlenmiş, bir kısmı da bestelenmiştir. *Divan*'ında tasavvufî temaların yanında, yaşadığı dönemin önemli toplumsal ve siyâsî

hadiselerine ve etkin bazı Kürt aşiretlerine ve öncü şahsiyetlere yer vermiştir. Bu *Divan*, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Muş ve çevresinde yaşanan büyük toplumsal hadiselerle, bu hadiselere karşı bölgede meskun aşiret ve tasavvuf erbabının yaklaşımının tespiti açısından önemli manzum bir eserdir.

Kaynakça

Abrî, Ş. M. *Dîvân*, Yazma Nüsha Fotokopisi.

Bilgin, A. Azmi. “Tekke Edebiyatı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Bitlis Vilayet Salnamesi, Bitlis: Bitlis Vilayet Matbaası, 1316/1898.

Dündar, Mahmut. *Mısır Eyyûbilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2017.

Güzel, Abdurrahman. *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

Kara, Mustafa. *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.

Kezneyî, Muhammed Ahmed Mustafa. *eş-Şeyh Nûreddin el-Birîfkânî Hayatuhu, Âsâruhu, Şi'ruhu*, Kahire: Metâbi'un-Nâşiri'l-Arabî, 1983.

Mustafa Özdamar. *Dersâadet Dergâhları*, İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2007.

Müderriş, Abdülkerim. *‘Ulemâunâ fî hidmeti’l-ilmî ve ’d-dîn*, Bağdat: Dâru’l-Hürriyye, 1983.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Ortaçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.

Öğün, Tuncay. “Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği”, *Türkiyat Mecmuası*, 2018.

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK. AZJ. 00018.00091.001

Başkanlık Osmanlı Arşivi, EV. MKT 03348

Başkanlık Osmanlı Arşivi, EV. D 28769

Başkanlık Osmanlı Arşivi, EV. MKT 01673

Şahıs Görüşmeleri

Kutbettin Karakaş

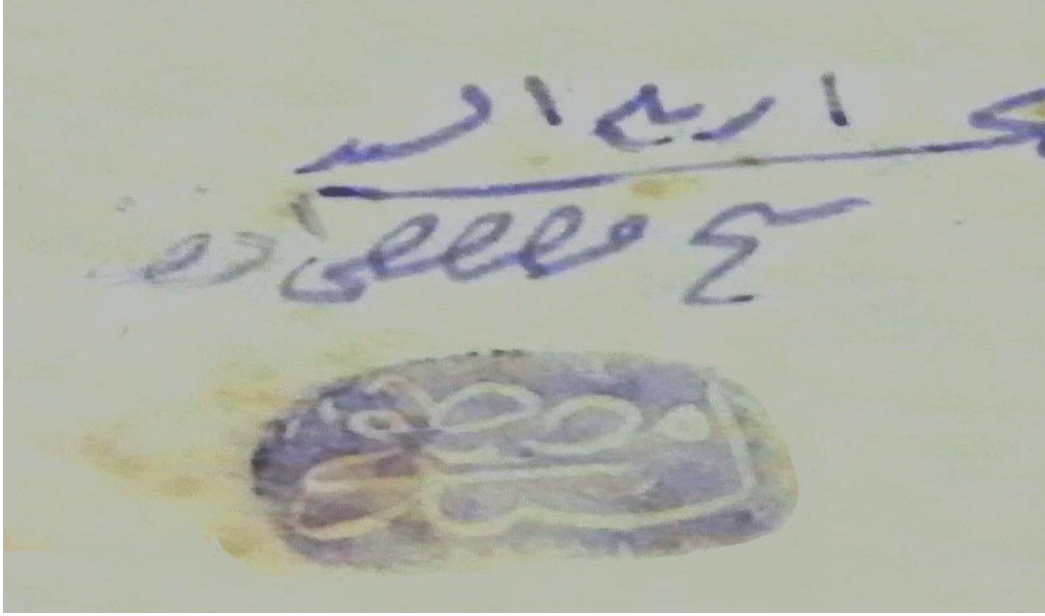
Şeyh Zeynelabidin Selvi

Şeyh Said Doğrusoy

Şeyh Enver Arık

Ekler

EK-1 Şeyh Mustafa el-Abrî'nin Mührü

EK-5 Şeyh Mustafa Abrî'nin Divan'ından iki sayfa

